

Anna Gutowska

GERAGOGICZNY MODEL PRACY Z SENIORAMI OPARTY NA KONCEPCJI¹ MARII MONTESSORI²

Słowa kluczowe: starość, wsparcie w starości, geragogika, pedagogika Marii Montessori.

Streszczenie: Artykuł jest prezentacją modelu pracy z osobami starszymi opartej na założeniach pedagogiki Marii Montessori. Opisany model jest propozycją wsparcia osób starszych (również z deficytami poznawczymi) nie tylko w zachowaniu maksymalnej samodzielności, utrzymaniu funkcji intelektualnych na możliwie wysokim poziomie, ale także ich rozwój poprzez uczenie się zogniskowane na powodzeniu. Zaadaptowane z pedagogiki Marii Montessori wybrane elementy, m.in. przygotowane otoczenie, specyficzne materiały dydaktyczne, osoba nauczyciela/towarzysza dają uczestnikom zajęć możliwość uczenia się z radością, poczuciem autonomii, szacunku i godności.

Wstęp

Celem artykułu jest zapoznanie Czytelnika z nowatorskim modelem pracy z osobami starszymi, co może stanowić inspirację dla podmiotowej praktyki edukacyjnej z seniorami. Artykuł jest próbą przybliżenia propozycji wsparcia osób starszych, również tych z zaburzeniami poznawczymi, opartego na założeniach pedagogiki Marii Montessori³. Może być wykorzystywany zarówno jako element rehabilitacji, jak i profilaktyki w placówkach opiekuńczych oraz instytucjach wspierających.

¹ W literaturze niekiedy stosuje się zamiennie pojęcia: pedagogika M. Montessori, koncepcja M. Montessori, metoda M. Montessori. Dla autorki właściwe to pedagogika M. Montessori, jednak z uwagi na wykorzystanie jedynie pewnych elementów tej myśli używa terminu koncepcja.

² Pedagogika Marii Montessori odnosi się do pracy z dziećmi. W opisywanym modelu została zaadaptowana (wybrane elementy) do praktyki geragogicznej.

³ Model ten jest propozycją pracy edukacyjnej wywodzącą się z Austrii, a w Polsce zainicjowany został przez geragoga Christine Mitterlechner (współtwórcę projektu), która na zaproszenie dr Małgorzaty Mikszy – starszego wykładowcy w Katedrze Teorii Wychowania Uniwersytetu Łódzkiego oraz Prezesa Polskiego Towarzystwa Montessoriańskiego prowadziła teoretyczno-praktyczne szkolenia.

Sposób sprawowania opieki⁴ w Polsce nad osobami starszymi jest ograniczony zazwyczaj do tradycyjnych form instytucjonalnych (gdzie akcent położony jest na zaspokojenie podstawowych potrzeb) lub opieki sprawowanej przez członków rodziny w czterech ścianach domu/mieszkania. Działania podejmowane wobec seniorów niesamodzielnych, z deficytami poznawczymi, stosunkowo rzadko noszą znamiona edukacyjnych, rozwojowych, a najczęściej mają charakter głównie opiekuńczy. Model pracy oparty na założeniach pedagogiki Marii Montessori daje możliwość uczenia się, ćwiczenia i doskonalenia, co może prowadzić do zwiększenia poziomu samodzielności seniorów i zredukowania potrzeby korzystania z pomocy innych.

Autorka w kolejnych częściach artykułu przybliży kluczowe pojęcia: starość i starzenie się, pomoc i opieka w starości, pedagogika Marii Montessori, geragogika, geragogika według założeń koncepcji Marii Montessori. W ostatnim podrozdziale opisuje model pracy z seniorami oparty na wymienionej koncepcji.

Starzenie się i starość – wybrane zagadnienia

Literatura przedmiotu nie dostarcza jednej, kompleksowej i niebudzącej zastrzeżeń definicji tych pojęć. A.A. Zych starość definiuje jako *nieunikniony efekt starzenia się, w którym procesy biologiczne, fizyczne i społeczne zaczynają oddziaływać względem siebie synergicznie, prowadząc do naruszenia równowagi biologicznej i psychicznej bez możliwości przeciwdziałania temu* (2001, s. 202). Brakuje także jednolitych kryteriów wyznaczania granic wieku starczego. Zazwyczaj za początek starości uznaje się wiek kalendarzowy, tj. przekroczenie 60 roku życia (WHO), ale też 70 roku życia (Susłowska 1989, Wiśniewska-Roszkowska 1989), a nawet 50 roku życia, jak pokazują niektóre raporty Unii Europejskiej. Dla porządku należy dodać, że oprócz kryterium związanego z wiekiem kalendarzowym w literaturze przedmiotu stosuje się podziały między innymi ze względu na wiek biologiczny, ekonomiczny, społeczny czy prawny⁵.

Starość jest więc szczególnie i bardzo zindywidualizowanym okresem w życiu człowieka, między innymi z powodu konsekwencji biologicznych i zdrowotnych zmian, jakie zachodzą w organizmie. Starzenie się może nieść ze sobą, oprócz zmian w wyglądzie, obniżoną sprawność fizyczną, a niekiedy także psychiczną, przewlekłe schorzenia i szczególną podatność na choroby chroniczne oraz wielochorobowość. Zmiany fizyczne i psychiczne wywierają wpływ na funkcjonowanie starzejącego się człowieka, na jego samopoczucie, akceptację, niezależność i codzienne życie (Dziuban 2014). Stają się ważnym kryterium jakości życia⁶.

⁴ Autorka zamiennie używa określeń opieka, pomoc i wsparcie, mimo iż ma świadomość, że nie są to synonimy. Jednak w niniejszym artykule pojęcia te nie są przedmiotem rozważań i stosowanie ich zamiennie nie wpływa na ogólny sens wypowiedzi.

⁵ Por. m.in. Brzezińska (2005), Szatur-Jaworska, Błędowski, Dziegielewska (2006),

⁶ Ponadto wśród problemów, które mogą być generowane w okresie starości pojawiają się także feminizacja i syngularyzacja. W późnej dorosłości wzrasta prawdopodobieństwo wdowieństwa

Starość, uwarunkowana doświadczeniami, stylem życia, kulturą, warunkami socjalnymi, genetyką przeżywana jest indywidualnie i subiektywnie (Malec-Rawiński 2013). Jednak stopniowo ograniczana w starości wydolność psychofizyczna, spadek sił, sprawności i umiejętności często prowadzą nie tylko do obniżonej samodzielności, a co za tym idzie – zależności od osób trzecich, ale także rodzą problemy społeczno-ekonomiczne. Starość nie musi być jednak czasem doświadczania jedynie niesprawności, niedołęstwa czy samotności. W podręczniku „Geriatrya” czytamy: *Obecnie ludzie starsi są w większości dalecy od niesprawności. Mniej niż 25% spośród nich doświadcza inwalidztwa i mniej niż 5% znajduje się w domach opieki* (Rosenthal, Williams, Naughton 2009, s. 2). Tak więc populacja seniorów jest bardzo zróżnicowana zarówno pod względem zdrowotnym, jak i funkcjonalnym czy społecznym. Jednak bez względu na wymienione czynniki konieczność sprawowania opieki czy wsparcia ze strony najbliższych czy instytucji każdy senior powinien mieć możliwość zaspokojenia indywidualnych, zmieniających się potrzeb i godnego przeżycia starości.

Pomoc i opieka w starości – wybrane aspekty instytucjonalne

Mimo iż w Polsce warunki sprzyjające zachowaniu zdrowia, sprawności fizycznej i psychicznej ulegają poprawie, to wielu seniorów wymaga opieki i wsparcia. Aktualnie pomoc osobom starszym w naszym kraju najczęściej sprowadza się do pomocy ze strony najbliższej rodziny czy sąsiadów. Należy przy tym zauważyć, że przewiduje się pogorszenie sytuacji życiowej osób starych w następstwie nasilonej emigracji młodych ludzi (Błachnio 2015, s. 104). Seniorzy coraz silniej odczuwają lęk przed niedołęstwem i byciem zdanym na siebie samego. Potwierdzają to wyniki badań projektu PolSenior. Projekt zrealizowano w Polsce w 2012 roku, a badania objęły swym zasięgiem ponad 5 tysięcy osób powyżej 65 roku życia (Mossakowska, Więcek, Błędowski 2012). Wyniki ujawniły, że prawie 67% badanych obawia się choroby i cierpienia, a ponad 63% – niepełnosprawności i zależności od innych. Zmiany stylów życia rodzinnego – wzrost liczby rozwodów, rodzin niepełnych, osób samotnych, aktywizacja zawodowa kobiet, migracje młodych – powodują nie tylko osłabienie więzi, ale także budzą lęk przed brakiem wsparcia w starości. Deficyty w nieformalnej opiece rodzinnej muszą być uzupełniane formalnymi usługami opiekuńczo-pomocowymi.

Aktualnie kwestie związane z zapewnieniem pomocy osobom starszym pozostającym w trudnej sytuacji życiowej (spowodowanej na przykład długotrwałą chorobą, czy ubóstwem) reguluje Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca

i osamotnienia. Śmierć partnera życiowego zazwyczaj niesie ze sobą pogorszenie sytuacji materialnej (zmniejszone dochody) i pozamaterialnej (m.in. brak wsparcia, konieczność samodzielnego prowadzenia gospodarstwa domowego itp.). Sytuacja ta może skutkować postępującą pauperyzacją i wykluczeniem społecznym (Błędowski, 2012). Utrata małżonka jest krytycznym wydarzeniem w życiu seniora, które wymaga uruchomienia zarówno indywidualnych, jak i społecznych zasobów umożliwiających kompensację straty (Szukalski, 2007, s. 63).

2004 r. Świadczenia z pomocy społecznej mogą mieć charakter świadczeń pieniężnych i niepieniężnych. Wśród tych drugich wyróżnia się między innymi pobyt w domu pomocy społecznej, usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia, w rodzinnych domach pomocy. Choć należy dostrzec i docenić korzystne zmiany w zakresie pomocy społecznej na rzecz seniorów, wielość możliwości form wsparcia, to nadal jednak proponowana oferta nie zawsze odpowiada rzeczywistym potrzebom. Niepokojące zjawiska widoczne są między innymi w obszarze usług świadczonych w placówkach opiekuńczych, które, pomimo standaryzacyjnych procesów naprawczych, są jednak nadal instytucjami totalnymi (Szarota 2015, s. 28). Antoni Kępiński 24 lata temu o domach pomocy społecznej pisał, że są *instytucjami, które odgrywają w stosunku do ludzi analogiczną rolę, jak skład złomu dla urzędzeń technicznych. Jest w nich ukryty pod płaszczem humanitaryzmu bezwzględny wyrok: jesteście nam niepotrzebni* (1994, s. 389). Aktualne standardy opieki w placówkach całodobowych dla seniorów bez wątpienia uległy istotnej poprawie. Nadal jednak można mieć wątpliwości czy są to instytucje, które odpowiadają rzeczywistym potrzebom ich starszych mieszkańców. Akcent kładzie się tu na opiekę, zaspokojenie podstawowych potrzeb, niewiele wagi przywiązując do wykorzystywania potencjału seniorów, ich edukacji, rozwoju i realizacji indywidualnych potrzeb⁷.

Opisany poniżej model geragogiczny może stanowić jeden ze sposobów pracy edukacyjnej z seniorem w instytucjach pomocowych. Jej walory mogą być wykorzystane dla maksymalizacji samodzielności osób starszych, zredukowania potrzeby korzystania z pomocy innych oraz poczucia autonomii.

Pedagogika Marii Montessori – podstawowe założenia

Maria Montessori urodziła się w 1870 roku we Włoszech, zmarła w 1952 roku w Holandii. Ukończyła studia medyczne (dyplom lekarza medycyny uzyskała w 1896 roku jako jedna z pierwszych kobiet we Włoszech), studiowała także psychologię, filozofię i pedagogikę. Pracowała w klinice psychiatrycznej w Rzymie, gdzie zajmując się dziećmi z upośledzeniem umysłowym dostrzegła konieczność wprowadzenia wobec nich odpowiednich oddziaływań pedagogicznych. Dostrzegła, że dostarczając dzieciom właściwe bodźce, aranżując otoczenie i wykorzystując do tego odpowiednie materiały dydaktyczne oraz rozwijając ich zmysły, osiąga się korzystne rezultaty w ich rozwoju i funkcjonowaniu. Pogłębiając wciąż swoją wiedzę, szukała możliwości przeniesienia tych doświadczeń na pracę ze zdrowymi dziećmi. W 1907 roku Marii Montessori zaproponowano otwarcie przedszkola (Casa dei Bambini) dla około 50 zaniedbanych dzieci. Tu mogła kontynuować swoje badania i pracować z dziećmi zdrowymi. Dalsze swoje życie zawodowe Montessori poświęciła pracy pedagogicznej (Guz 1998).

⁷ Zagadnienie to było eksplorowane m.in. przez Z. Szarotę (1998, 2004, 2010), Z. Grabusińską (2013), Z. Szwedę-Lewandowską (2008, 2009).

Pedagogika Marii Montessori niesie ze sobą wiele bardzo cennych wartości. Akcent położony jest tu na wszechstronny rozwój przy jednoczesnym rozwijaniu indywidualności. Główne cele można ująć w następujących punktach:

- rozwijanie samodzielności,
- swobodne wyrażanie siebie,
- budzenie wiary we własne możliwości,
- utrzymywanie długotrwałej koncentracji,
- rozwijanie talentów, uzdolnień,
- uniezależnienie od nagrody,
- umiejętność pracy indywidualnej i grupowej,
- postawa pomocy, a nie rywalizacji,
- szacunek do porządku i ciszy,
- szacunek do pracy własnej i innych,
- wewnątrzsterowna samokontrola.

W placówkach montessoriańskich dzieci uczą się przez działanie, a wiedzę, umiejętności i kompetencje zdobywają poprzez własną aktywność. Mają możliwość samodzielnego wyboru rodzaju, miejsca i formy pracy. Zadania wykonują we właściwym dla siebie tempie i zgodnie z indywidualnymi możliwościami. Podczas zajęć mają okazję uczyć się przestrzegania reguł społecznych i dbania o porządek. Pracują w atmosferze życzliwości, serdeczności i akceptacji. Znajdują indywidualną uwagę i opiekę nauczyciela (Guz 1998).

Ważnym elementem tej działalności są specyficzne pomoce dydaktyczne. Charakteryzują się prostotą i estetyką wykonania. Dostosowane są do wieku rozwojowego dziecka, a ich konstrukcja umożliwia samodzielną kontrolę błędów. Materiały uporządkowane są tematycznie i łatwo dostępne. Należy także zauważyć, że Montessori szczególne znaczenie przypisywała otoczeniu, w którym przebywa i pracuje dziecko. Uważała, że trzeba mu nadać taki kształt i formę, żeby wychowanek mógł swobodnie wyrażać własne potrzeby i spontanicznie wydobywać naturalne cechy. Otoczenie, w myśl tej koncepcji, to zarówno budynek i jego wyposażenie, pomoce dydaktyczne wspierające dziecko, jak i osoba nauczyciela. Ten jest niejako pośrednikiem między dzieckiem a otaczającą go rzeczywistością i pomaga mu samodzielnie odkrywać świat (Stein 2003).

Geragogika

Geragogika⁸ – pedagogika ludzi starzejących się i starych to dyscyplina na skrzyżowaniu gerontologii i pedagogiki, należąca do obszaru całościowego kształcenia człowieka (Zych 2014). Określenia tego po raz pierwszy użył w 1952 roku niemiecki lekarz Ferdynand Kehrer (Zych 2014). Jednak wątki geragogiczne

⁸ W literaturze stosowane są także inne terminy: m.in. geragogia, gerontogogika, gerontologia edukacyjna, gerontologia wychowawcza, pedagogika podeszłego wieku, pedagogika starych ludzi, eldergogika, kształcenie w późnej dorosłości, andragogika podeszłego wieku.

odnaleźć można w twórczości J.A. Komeńskiego (Pampaedia, 1656), czy A. Kamińskiego (Wychowanie do starości jako czynnik adaptacji ludzi starszych do nowoczesnego środowiska, 1978). We współczesnym Leksykonie Pedagogiki geragogika [gr. *gēras* „starość” *agagós* „przewodnik”] definiowana jest jako dział gerontologii i pedagogiki społecznej zajmujący się uwarunkowaniami życia, edukacji i samokształcenia osób w podeszłym wieku (Milerski, Śliwerski, 2000, s. 72). Jednak jak zauważa J. Halicki (2010) polscy naukowcy geragogikę sytuują zarówno jako dział pedagogiki (A.A. Zych, A. Leszczyńska-Rejchert, E. Dubas), andragogiki (J. Leśniak), jak i pedagogiki specjalnej (J. Stochmiak, W. Bachmann). Natomiast M. Muszyński (2016) pisze, że paradygmatyczna zmiana w edukacji od nauczania do uczenia się wywołała debatę nad miejscem geragogiki (gerontologii edukacyjnej) w systemie nauk. Dyskusja na temat, czy zakwalifikować ją do edukacji dorosłych, czy koncepcji kształcenia ustawicznego, czy może jako część gerontologii społecznej trwa nadal. W Polsce podkreśla się pedagogiczny rodowód geragogiki i jej związki z pedagogiką społeczną oraz andragogiką. Do jej rozwoju na gruncie dyscyplin pedagogicznych przyczynili się między innymi tacy uczeni, jak Helena Radlińska, Aleksander Kamiński, Iza Muchnicka-Djakow, Brygida Butrymowicz, Olga Czerniawska, Ewa Marynowicz-Hetka, Tadeusz Wujek, Zofia Zaorska, Halina Szwarz, a obecnie między innymi Adam A. Zych, Elżbieta Dubas, Małgorzata Dziegielewska, Zofia Szarota, Małgorzata Halicka, Jerzy Halicki, Jerzy Semków, Zofia Szarota, Grażyna Orzechowska, Walentyna Wnuk, Renata Konieczna-Woźniak, Anna Leszczyńska-Rajchert, Artur Fabiś, Małgorzata Malec-Rawiński (Muszyński 2016). W centrum zainteresowań geragogów zawsze są aspekty związane ze starością jako specyficznym okresem życia jednostki oraz szeroko rozumianą edukacją, mającą miejsce przez całe życie. Paradygmatem dla geragogiki jest koncepcja całożyciowego uczenia się w życiu i przez życie, pojmowanego jako pomoc w rozwoju dla pomyślnej starości (Czerniawska 2007; Szarota 2015, s. 29). Podobnie zauważa A. Leszczyńska-Rejchert (2009), dla której głównym celem pedagogiki starości jest tworzenie warunków pomyślnego starzenia się ze świadomością możliwości uzyskania pomocy w rozwoju ze strony osób i instytucji. Ta sama autorka podkreśla, że podmiotem zainteresowań geragogiki jest nie tylko starszy człowiek, ale również ogół społeczeństwa, z uwagi na akcentowany w geragogice postulat wychowania do starości, w starości i przez starość. Należy zatem przyjąć założenie, że wszystkie osoby w podeszłym wieku (w tym z demencją, przewlekłe chore, niesamodzielne) mogą i są w stanie (w indywidualnym wymiarze) pomyślnie się starzeć, a także rozwijać. Koniecznym jest przyjmowanie, akceptowanie seniorów bez uprzedzeń i podejmowanie prób tworzenia warunków pomyślnego starzenia się. Stymulowania rozwoju (fizycznego, psychicznego, społecznego, kulturalnego, duchowego) nie powinno się odmawiać żadnemu człowiekowi bez względu na jego deficyty, ograniczenia i braki, oczywiście przy jednoczesnym uwzględnieniu indywidualnych

możliwości. Odejście od stereotypowego oceniania możliwości uczenia się osób starszych z różnorodnymi deficytami, np. z demencją, i koncentracji jedynie na czynnościach opiekuńczych, jest istotnym warunkiem uzyskania dobrych efektów rehabilitacyjnych, terapeutycznych czy edukacyjnych⁹.

Bez względu na to, który z modeli starzenia się przyjmujemy za dominującą perspektywę (np. deficytowy, zachowawczy, antybiomedyczny, rozwojowy), to oddziaływania edukacyjne¹⁰ dla i wobec osób starszych wydają się być konieczne. W myśl teorii ograniczonego używania słabnące wraz z wiekiem funkcje organizmu, aby mogły być utrzymane w dobrej kondycji, wymagają ćwiczenia i treningu. W myśl teorii aktywności odpowiednie zabiegi pozwalają poddawać „reperacji” „psujący się” organizm człowieka starszego. Ostatni etap życia widziany jest tu jako czas rozwoju i dobrostanu, a edukacja ma nieść ze sobą satysfakcję życiową (Muszyński 2016). Należy przy tym dodać, że w procesie wspomagania rozwoju człowieka starszego powinno się uwzględniać wiele czynników, m.in. styl, tryb życia, możliwości psychofizyczne, temperament, sytuację społeczną, doświadczenia życiowe i inne. Zawsze koniecznym jest stosowanie zasady indywidualizacji, samodzielności i autonomii.

Mimo iż geragogika jest dyscypliną dynamicznie się rozwijającą, to nadal można mówić o relatywnie niewielkiej liczbie opracowań z tego zakresu. W polskiej geragogice brakuje zwłaszcza wskazań dydaktycznych do pracy z seniorami¹¹ oraz analiz tzw. „obszarów trudnych” (Szarota 2015, s. 28–29) – np. praca z osobami obciążonymi demencją, dotkniętych alkoholizmem czy innym uzależnieniem, bezdomnych, pozbawionych wolności. *Główny nurt współczesnej polityki społecznej poświęcony jest aktywizacji i wzmacnianiu aktywnego seniora, natomiast niemal zupełnie nie poświęca się uwagi osobom w późnej starości, niepełnosprawnym, cierpiącym, strategiom podnoszenia jakości życia tych właśnie osób* (Szarota 2015, s. 28–29). Na zakończenie warto więc wspomnieć, że Elżbieta Dubas podnosząc wartość edukacji w życiu człowieka starszego, podkreśla rolę geragogiki jako niezwykle potrzebnej i pożytecznej nauki pedagogicznej o charakterze teoretyczno-praktycznym, humanizującej ludzkie życie (Dubas 2005, s. 154).

⁹ Badania prowadzone w zakresie ograniczeń funkcji poznawczych wraz z wiekiem, procesu uczenia się w starości, potrzeb edukacyjnych seniorów prowadzone są od dawna przez reprezentantów różnych dyscyplin naukowych (zob. m.in. Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa 1996; Strelau (red.) 2000; Halicki 2000).

¹⁰ Edukacja rozumiana tu jest jako proces uczenia się. Współczesna edukacja dorosłych ma miejsce w różnych instytucjach, m.in. w uniwersytetach trzeciego wieku, klubach seniora, domach kultury, bibliotekach, stowarzyszeniach, fundacjach, a także w placówkach opiekuńczych. Pisze o tym m.in. Szarota (2015). Jednak nie zawsze mają one związek z potrzebami seniorów (Muszyński, 2016, s. 86).

¹¹ Ważną dla geragogiki propozycję metodyki zajęć edukacyjnych dla seniorów przedstawiła E. Skińska (2008), ale także np. Zaorska (2012).

Geragogiczny model pracy z seniorami oparty na koncepcji Marii Montessori¹²

Stosunkowo nową propozycją wsparcia seniorów (również tych z demencją, zaburzeniami poznawczymi czy psychicznymi) jest wzorowany na założeniach pedagogiki Marii Montessori opisany poniżej model¹³. Niektóre osoby w podeszłym wieku wykazują takie deficyty, które utrudniają im efektywne i dające im satysfakcję uczenie się. Można uznać, że mają one *specjalne potrzeby edukacyjne*¹⁴. Jeśli umożliwi się im uczenie się, ćwiczenie i doskonalenie poprzez konfrontację z odpowiednimi materiałami (geragogicznymi) i przy wykorzystaniu odpowiednich metod, form, treści, to można zwiększyć ich poziom samodzielności i zredukować potrzebę korzystania z pomocy innych¹⁵. Istotą metody jest *faza wolnego uczenia się seniorów* – organizacyjna forma edukacji, w której centralnym elementem jest proces uczenia się, którym jednostka samodzielnie steruje i którego dynamikę determinują wewnętrzne parametry procesu. Obowiązują w nim cztery zasady:

- pomóż mi robić to samemu tak długo, jak to tylko możliwe;
- pomóż mi znowu robić to samemu;
- pomóż mi robić to w nowy sposób;
- pomóż mi pozostać sobą.

¹² Zajęcia z seniorami zgodnie z opisywanym modelem w Polsce prowadzone są m.in. w Fundacji Wsparcia Osób z Zaburzeniami Komunikacji „Między Słowami”. Ponadto Autorka artykułu kilkakrotnie realizowała takie zajęcia w instytucjach pomocowych w województwie łódzkim.

¹³ W polskiej literaturze przedmiotu geragogika według koncepcji Marii Montessori jest właściwie nieobecna. Wedle wiedzy Autorki jedyny tekst poświęcony tej metodzie, zatytułowany *Wartości ważne w moim życiu. Model zajęć z seniorami w oparciu o zasady pedagogiczne Marii Montessori*, został napisany przez Małgorzatę Miksę i zamieszczony w publikacji: *Edukacja w systemie Marii Montessori. Wychowanie do wartości*, Wyd. Palatum, Łódź, 2014. Natomiast w literaturze zagranicznej znane są teksty Christine Mitterlechner i jej współpracowników, m.in. Mitterlechner Christine, Dangel-Watko Beatrix, *Geragogische Materialien nach Montessori*. Katalog für Lernmaterialien zum Thema Kaffee. Wien: Eigenverla, 2008 oraz teksty odnoszące się do wykorzystania metody Marii Montessori w pracy rehabilitacyjnej z osobami starszymi z demencją (głównie stymulowania pamięci proceduralnej). Przykładem są tu publikacje Camerona Campa: *Origins of Montessori Programming for Dementia, Nonpharmacol Ther Dement*. 2010; 1(2): 163–174; Camp C.J., Schneider N., Orsulic-Jeras S., Mattern J., McGowan A., Antenucci V.M., Malone M.L., Gorzelle G.J., *Montessori-based activities for persons with dementia: Volume 2*. Beachwood, OH: Menorah Park Center for Senior Living; 2006.

¹⁴ Pojęcie zaczerpnięte z pedagogiki specjalnej i odnoszące się do dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi, u których stwierdza się spektrum objawów utrudniających lub uniemożliwiających funkcjonowanie: ruchowe, sensoryczne, poznawcze, w zakresie komunikacji, emocjonalno-społeczne oraz psychiczne, wpływających na jakość życia i pełnienie ról społecznych teraz i/lub w przyszłości – definicja Zespołu Ekspertów ds. Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych przy MEN.

¹⁵ Wiedza na ten temat pochodzi z praktycznej weryfikacji w toku pracy z seniorami, nie jest jednak poparta badaniami empirycznymi.

Teoretycznego uzasadnienia dla geragogiki według Marii Montessori można upatrywać w kilku aspektach:

- samodzielność – istotą jest tu samodzielność w planowaniu, sterowaniu procesem uczenia się, jego kontroli i przejmowaniu odpowiedzialności. Uzasadnienia można poszukiwać między innymi w niemieckiej refleksji systemowo-konstruktywistycznej uczenia się dorosłych (Arnold, Siebert 2006). Zgodnie z tym podejściem szeroko ujmowane uczenie się to konstruowanie i rekonstruowanie własnej rzeczywistości, które służy wytwarzaniu wiabilności (użyteczności, funkcjonalności i adekwatności). Uczenie się jest tu rozumiane jako proces twórczy, a zadaniem edukatora jest pobudzanie i wspieranie uczącego się (Słowińska 2011);
- inkluzja – aktywność seniorów, w tym uczestnictwo w procesie edukacji, skutkuje integracją i wzmocnieniem udziału w życiu społecznym (Gierszowski 2011; Chabior 2007, Fabiś 2007);
- teoria SOC – teoria rozwoju człowieka dorosłego i starzenia się P. Baltesa, oparta na trzech elementach: selekcji, optymalizacji i kompensacji. Stopień, w jakim człowiek wykorzystuje te mechanizmy do łagodzenia negatywnych skutków strat warunkuje pozytywne starzenie się (Hill 2010, s. 84);
- salutogeneza – koncepcja, której twórcą jest Aron Antonovsky. Powstała na podłożu nauk związanych ze zdrowiem i odnosi się do specyficznego rozumienia zdrowia i choroby oraz działania na jego rzecz, w tym wzmacniania i wykorzystywania zasobów poszczególnych jednostek i grup społecznych. Salutogeneza nawiązuje bezpośrednio do teorii stresu i radzenia sobie Lazarusa i Folkmana. Cechą charakterystyczną tego podejścia jest brak koncentracji na złym stanie zdrowia, chorobie czy potencjalnych czynnikach ryzyka. Salutogeneza odnosi się do poczucia koherencji zależnego od poczucia zrozumiałości, zaradności i sensowności jako ważnych predyktorów zdrowia i jakości życia (Antonovsky 2005);
- empowerment – koncepcja nastawiona na budowanie autonomii, samostanowienia i wzmacnianie własnej pozycji. Zaletą empowerment jest stwarzanie przestrzeni i możliwości do nawiązywania specyficznej relacji pomiędzy uczniem a nauczycielem, opartej nie tylko na wnikliwej diagnozie deficytów i problemów, lecz także na dialogu. Metoda ta często wymusza większe zaangażowanie osoby dorosłej w proces ukierunkowany na poprawę jej sytuacji życiowej (Rosalska 2006);
- empatia – warunkiem skutecznej pracy z seniorami jest ich rozumienie, uważne wsluchiwanie, „wnikanie” w ich wnętrze oraz przyjęcie prywatnego świata seniora w taki sposób, jakby był własnym światem. Zyczliwa i akceptująca postawa, pozytywne, optymistyczne nastawienie oraz chęć dzielenia się radością stanowią nieodzowny warunek towarzyszenia seniorom (Ziółkowska-Rudowicz, Kładna 2014).

Omawiany model przewiduje realizację projektu w sześciu fazach tworzących jedną całość¹⁶:

- 1) faza budowania nastroju – aktywizacja wraz z rytuałem powitalnym;
- 2) faza wolnego wyboru pracy – decyzja dotycząca materiału, formy pracy i stanowiska (miejsca);
- 3) faza realizacji samodzielnie wybranej pracy – ćwiczenia z użyciem materiałów edukacyjnych;
- 4) faza ciszy – duchowy i fizyczny odpoczynek, medytacja;
- 5) faza refleksji – prezentacja wyników pracy, opowiadanie o odczuciach, doświadczeniach;
- 6) faza duchowego wzmocnienia – wyciszenie.

Model wymaga przygotowania odpowiednich materiałów geragogicznych (dostosowanych do potrzeb człowieka starego), pomieszczenia, a także osoby towarzyszącej (prowadzącej zajęcia).

Niezwykle istotną kwestią, podobnie jak w pedagogice M. Montessori, jest odpowiednio przygotowane otoczenie. Według M. Mikszy należy je rozpatrywać w trzech aspektach: materialnym, strukturalno-dynamicznym i osobowym (Miksza 2014, s. 45).

Pomieszczenie, w którym prowadzone są zajęcia, powinno być dostosowane do potrzeb seniorów, to znaczy tak zaaranżowane, żeby umożliwić uczestnikom swobodne wyrażanie siebie. Przygotowane otoczenie ma być pomocne dla seniorów w rozwoju, niejako zapraszać do aktywności. W myśl idei montessoriańskich człowiek potrzebuje czasu i przestrzeni żeby pracować, działać i żyć zgodnie ze swoimi potrzebami rozwojowymi. Seniorzy bez problemu powinni znajdować w dostępnych regałach starannie dobrane i uporządkowane pomoce, czyli „materiał rozwojowy”, który ma za zadanie doprowadzić do rozkwitu „wewnętrznych energii”. Materiał taki musi spełniać określone kryteria: stabilność, jasną strukturę, stosowanie dużej czcionki, odpowiednia estetyka, nawiązanie do przestrzeni życiowej i doświadczeń osób starszych. Podstawowe zasady wiążące się z materiałami geragogicznymi ująć można w kilku punktach:

- umożliwienie holistycznego uczenia się dzięki aktywizacji wszystkich zmysłów,
- zachęcanie do odkrywania i pielęgnowania w sobie „wewnętrznego dziecka”,
- szacunek dla potencjału „wewnętrznego dziecka” – zarówno ze strony seniorów, jak i otaczającego świata,
- budzenie radości z samodzielnej pracy z materiałami dydaktycznymi,
- wzmacnianie własnej wartości poprzez możliwość skorygowania błędu, możliwości wielokrotnego powtarzania każdego ćwiczenia, uwzględnianie potencjalnych ograniczeń i deficytów,

¹⁶ Opisu modelu dokonano na podstawie materiałów z kursów „Radość uczenia się przez całe życie według metody Marii Montessori”. Kurs dla nauczycieli i opiekunów pracujących z seniorami. Łódź-2014 (70 godzin) oraz Łódź-2015, których Autorka była uczestniczką. Ponadto Autorka odbyła staż w Austrii w instytucjach pomocowych, w których omawiany model jest realizowany.

- reaktywacja wspomnień,
- motywowanie do zdobywania nowej wiedzy (Miksza 2014, s. 45).

W pracy z seniorem koniecznym jest manifestowanie trzech podstawowych postaw wyrażających się poprzez:

- empatię – współczujące zrozumienie, wysiłek ukierunkowany na zrozumienie emocji seniora;
- szacunek – bezwarunkowe poszanowanie partnera, akceptacja i aprobatą przekazywane również poprzez gesty, mimikę, modulację głosu;
- autentyczność – spójność między myślami, emocjami i zachowaniem osoby towarzyszącej, nieukrywanie się za maską, fasadą (Miksza 2014, s. 45).

W geragogice według Marii Montessori człowiek starszy znajduje się w centrum zainteresowania. Wymaga to bycia otwartym na indywidualne sposoby uczenia się, potrzeby i trudności seniorów. Umiejętność wczuwania się w myśli, uczucia, przekonania starszych osób powinna skutkować lepszym zrozumieniem dla konkretnych zachowań, np. uprzączego obstawania przy swoim zdaniu, chorobliwej ambicji czy egocentryzmu. W myśl tych idei każdy senior jest unikatowym podmiotem z indywidualnymi predyspozycjami edukacyjnymi, metodami uczenia się i osobistą historią życia.

Powołując się na rozważania Małgorzaty Mikszy (2014, s. 97) odnoszące się do wartości edukacyjnych pedagogiki Marii Montessori, również geragogika Marii Montessori niesie ze sobą bardzo cenne i uniwersalne walory:

- podmiotowość,
- szacunek dla człowieka,
- troska o indywidualny i społeczny rozwój,
- miłość do ludzi i świata,
- otwartość na zróżnicowane potrzeby edukacyjne,
- wychowawczy i edukacyjny sens przyjaznego otoczenia,
- samodzielność i autonomia.

Istotną zasadą geragogiki według Marii Montessori jest przyjmowanie osób starszych bez uprzedzeń. Deficyty wynikające z wieku, choroby czy niepełnosprawności powinny być jedynie czynnikami budzącymi empatię i zrozumienie. Postawa akceptacji i życzliwości to nieodzowne elementy każdej pracy edukacyjnej z osobami starszymi. Autonomia, poszanowanie dla odrębności, szacunek dla indywidualnego doświadczenia życiowego to bezsprzeczne priorytety wyznaczające kierunek działań na rzecz seniorów. Niezwykłą rolę pełni tu osoba nauczyciela/wychowawcy/opiekuna czy, jak chce Elżbieta Dubas (2013, s. 147)¹⁷, towarzysza osoby starszej. Pełni on rolę przewodnika, który „ogarnia swym ciepłem, ale nie spala, pomaga, lecz nie wyręcza” (Miksza 2014, s. 97). Działalność ta wymaga nie tylko przygotowania metodycznego, ale także, a może przede wszystkim, ciągłej pracy nad sobą, zwłaszcza w obszarze wyzbycia się *dumy, pychy i gniewu* (Miksza 2014, s. 99).

¹⁷ Elżbieta Dubas dla ujęcia relacji z osobą starszą używa pojęcia „towarzyszenie w drodze”.

Zakończenie

Obraz współczesnego świata jest wynikiem zmian, jakie zaszły w ostatnich latach w wielu sferach, między innymi politycznej, ekonomicznej, społecznej, obyczajowej czy zdrowotnej, ale przede wszystkim – demograficznej. Wydłużenie czasu trwania życia niesie ze sobą istotne konsekwencje – jedną z nich jest wzrost liczby osób starszych niesprawnych i niesamodzielnych. Zwiększająca się w szybkim tempie populacja seniorów wymusza zmiany w spostrzeganiu tej grupy społecznej. Nadal aktualne jest stwierdzenie Aleksandra Kamińskiego, że to nie tylko osoba starsza musi zaadaptować się do zmieniających się warunków, do życia w nowoczesnym społeczeństwie, ale także to społeczeństwo powinno przystosować się do życia z coraz większą liczbą seniorów. Bez wątplenia w ostatnich latach nastąpił postęp w kwestii zrozumienia natury starości. Koniecznym jest wykorzystanie tej wiedzy w instytucjach pomocowych, sektora zdrowia i pomocy społecznej. Upodmiotowienie starszego człowieka w przestrzeni prywatnej i publicznej jest konieczne nie tylko ze względu na wzrost populacji ludzi starych, ale także na skutkujący tym wzrost samodzielności i autonomii w codziennym funkcjonowaniu (Błachnio 2015). Geragogiczny model pracy z seniorami według koncepcji Marii Montessori daje takie możliwości. Jeśli udaje się wprowadzić w życie proponowane zasady i reguły dydaktyczne, wówczas dzięki nowej, otwartej sytuacji edukacyjnej wzrasta satysfakcja i radość z uczenia się. Nie ma tu miejsca na przeciążenie i frustrację, a to zachęca do aktywności w różnych sferach życia. Niezwykle istotne jest też „duchowe wzmocnienie”, czyli możliwość zyskania poczucia zrozumienia, zaradności, samodzielności i sensowności. Zmniejsza to prawdopodobieństwo wykluczenia społecznego, a daje możliwość akceptacji siebie, swoich deficytów i odkrywanie potencjału. Naczelne zasady Marii Montessori wykorzystane w pracy z seniorem:

- pomóż mi zrobić to samemu, tak długo jak to tylko możliwe,
- pomóż mi znowu robić to samemu,
- pomóż mi robić to w nowy sposób,
- pomóż mi pozostać sobą

to drogowaskazy dla zachowania autonomii i godności. *Godność odnosi się w jednakowym stopniu do każdego człowieka, jest ona niestopniowalna, przyrodzona, niezbywalna (...)* (Studen, Janowski, 2011, s. 9). Zapewnienie odpowiednich warunków, by można było żyć godnie, nie jest jedynym, ale niezwykle ważnym moralnym zobowiązaniem społecznym wobec seniorów. Należy jeszcze raz podkreślić, że starość, podobnie jak każdy inny etap życia, jest etapem rozwojowym i tak ją należy spostrzegać, bez względu na stan psychofizyczny człowieka.

Bibliografia

1. Antonovsky A. (2005), *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować?*, Wyd. Fund. Instytutu Psychiatrii i Neurologii, Warszawa.

2. Arnold R., Siebert H. (2006), *Konstruktivistische Erwachsenenbildung. Von der Deutung zur Konstruktion der Wirklichkeit*, Scheider Verlag Hohenhagern. Baltmannsweiler.
3. Błachnio A. (2015), *Starość ambiwalentna – czyli w poszukiwaniu podmiotowego seniora*, [w:] A. Fabiś, A. Błachnio (red.), *Duchowość jako kategoria egzystencji i transcendencji w starości*, „Exlibris. Biblioteka Gerontologii Społecznej” 1(9)2015, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków s. 103–117.
4. Błędowski P. (2012), *Starzenie się jako problem społeczny. Perspektywy demograficznego starzenia się ludności Polski do roku 2035*, [w:] M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowska (red.) *PolSenior. Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Temedia Wydawnictwa Medyczne oraz MIBMiK, Poznań, s. 11–26.
5. Chabior A. (2007), *Aktywność ludzi starszych odpowiedzią na ich dyskryminację*, [w:] A. Fabiś (red.), *Edukacja dorosłych wobec zjawiska marginalizacji*, tom 2, Wyzwania współczesnej Edukacji Dorosłych, Mysłowice: Wydawnictwo GWSP w Mysłowicach, s. 110–117.
6. Czerniawska O. (1990), *Włoskie Uniwersytety Trzeciego Wieku*, „Oświata Dorosłych” nr 6.
7. Czerniawska O. (1996), *Edukacja osób „Trzeciego Wieku”*, [w:] T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do andragogiki*, Instytut Technologii Eksploatacji, Radom.
8. Czerniawska O. (1998), *Style życia ludzi starszych*, [w:] O. Czerniawska (red.), *Style życia w starości*, Wydawnictwo Wyżej Szkoły Ekonomiczno-Humanistycznej, Łódź.
9. Czerniawska O. (2003), *Wokół edukacji osób starszych*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Paedagogica nr 5.
10. Czerniawska O. (2007), *Szkice z andragogiki i gerontologii*, Wydawnictwo WSHE, Łódź.
11. Dubas E. (2004), *Starość w perspektywie rozwoju, duchowości i edukacji. Geragogiczny przyczynek do refleksji nad starością i starzeniem się człowieka*, [w:] E.A. Wesołowska (red.), *Człowiek i edukacja. Studia ofiarowane Profesorowi Józefowi Póturzyckiemu*, Wydawnictwo Naukowe Novum, Płock.
12. Dubas E. (2005), *Geragogika – dyscyplina pedagogiczna, o edukacji w starości i do starości*, [w:] A. Fabiś (red.), *Seniorzy w rodzinie, instytucji i społeczeństwie. Wybrane zagadnienia współczesnej gerontologii*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu, Sosnowiec.
13. Dubas E. (2005), *Geragogika – dyscyplina pedagogiczna o edukacji w starości i do starości*, [w:] A. Fabiś (red.), *Seniorzy w rodzinie, instytucji i społeczeństwie. Wybrane zagadnienia współczesnej gerontologii*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu, Sosnowiec, s. 143–154.
14. Dubas E. (2013), *Starość znana i nieznaną – wybrane refleksje nad współczesną starością*, „Rocznik Andragogiczny”, s. 135–152.
15. Dziuban A. (2014), *Starzejące się ciało w społeczeństwie somatycznym*, [w:] M. Nózka, M. Smagacz-Poziemka (red.), *Starzenie się. Problemat społeczno-socjalny i praktyka działań*, seria „Zeszyty Pracy Socjalnej” nr 18, Wydawnictwo UJ, Kraków, s. 13–25.
16. Fabiś A. (red.) (2015), *Edukacja dorosłych wobec zjawiska marginalizacji*, tom 3, Wyzwania współczesnej Edukacji Dorosłych, Mysłowice: Wydawnictwo GWSP w Mysłowicach.

17. Fabiś A., Wawrzyniak K.J., Chabior A. (2015), *Ludzka starość. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
18. Gierszowski D. (2011), *Aktywność seniorów formą obrony przed zagrożeniem wykluczeniem społecznym*, [w:] A. Fabiś, M. Muszyński (red.), *Spoleczne wymiary starzenia się*, „Biblioteka Gerontologii Społecznej”, Bielsko-Biała.
19. Grabusińska Z. (2013), *Domy pomocy społecznej w Polsce*, Warszawa.
20. Guz S. (1998), *Edukacja w systemie Montessori*, t. 1, t. 2, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
21. Halicki J. (2010), *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
22. Halicki J. (2013), *Edukacja osób starszych w Polsce – jej wymiar teoretyczny i praktyczny*, „Edukacja Dorosłych”, nr 2.
23. Hill D.R. (2009), *Pozytywne starzenie się. Młodzi duchem w jesieni życia*, Wydawnictwo Laurum, Warszawa.
24. Kamiński A. (1978), *Wychowanie do starości jako czynnik adaptacji ludzi starszych do nowoczesnego środowiska*, [w:] Kamiński A., *Studia i szkice pedagogiczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
25. Kijak R., Szarota Z. (2013), *Starość. Między diagnozą a działaniem*, Warszawa.
26. Komeński J.A. (1973), *Pampaedia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
27. Leszczyńska-Rajchert A. (2005), *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
28. Leszczyńska-Rejchert A. (2009), *Geragogika jako subdyscyplina pedagogiczna – założenia i formy realizacji*, [w:] A. Stopińska-Pająk (red.), *Edukacja wobec starości – tradycja i współczesność*, „Chowanna” tom 2(33), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 225–233.
29. Malec-Rawiński M. (2013), *Znaczenie krytycznej gerontologii edukacyjnej dla badań i praktyki*, „Rocznik Andragogiczny”, s. 173–184.
30. Miksza M. (2014), *Wartości ważne w moim życiu. Model zajęć z seniorami w oparciu o zasady pedagogiczne Marii Montessori*, [w:] *Edukacja w systemie Marii Montessori. Wychowanie do wartości*, Wyd. Palatum, Łódź.
31. Miksza M. (2014), *Zrozumieć Montessori. Czyli Maria Montessori o wychowaniu dziecka*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
32. Milerski B., Śliwerski B. (red.) (2000), *Leksykon PWN. Pedagogika*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
33. Mossakowska M., Więcek A., Błędowski P. (2012), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Wydawnictwo „terMedia”, Poznań.
34. Muszyński M. (2016), *Zmiana pola znaczeń pojęcia edukacja osób starych*, „Dyskursy Młodych Andragogów” nr 17, Zielona Góra, s. 79–96.
35. Rosalska M. (2006), *Empowerment w kształceniu ustawicznym*. „E-mentor” nr 3 (15)/2006.
36. Rosenthal T., Williams M., Naughton B. (2009), *Geriatrics*, Wydawnictwo Czelej, Lublin.
37. Skibińska E. (2008), *Proces kształcenia seniorów*, [w:] A. Fabiś (red.), *Aktywność społeczna, kulturalna i oświatowa seniorów*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała.

38. Słowińska S. (2011), *Uczenie się dorosłych w niemieckiej refleksji systemowo-konstruktywistycznej*. „Rocznik Andragogiczny”, s. 173–184.
39. Stein B. (2003), *Teoria i praktyka pedagogiki Marii Montessori w szkole podstawowej*, Wydawnictwo Jedność, Kilce.
40. Steuden S., Janowski K. (2011), *Wstęp*, [w:] S. Steuden, Stanowska M., Janowski K. (red.), *Starzenie się z godnością*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
41. Szarota Z. (1998), *Projekt kształcenia gerontologicznego*, „Edukacja Dorosłych” nr 3.
42. Szarota Z. (2004), *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków.
43. Szarota Z. (2010), *Starzenie się i starość w wymiarze instytucjonalnego wsparcia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
44. Szarota Z. (2014), *Era trzeciego wieku – implikacje edukacyjne*, „Edukacja ustawiczna Dorosłych” nr 1(84), s. 7–18.
45. Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M. (2006), *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr, Warszawa.
46. Szukalski P. (2007), *Wdowieństwo w starszym wieku w Polsce*, „Gerontologia Polska” t. 14. nr 2, s. 63–70.
47. Ziółkowska-Rudowicz E., Kładna A. (2014), *Empatia w medycynie*, Pomorski Uniwersytet Medyczny, Szczecin.
48. Zych A.A. (1995), *Człowiek wobec starości*, Wydawnictwo Śląsk, Warszawa.
49. Zych A.A. (2001), *Słownik gerontologii społecznej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
50. Zych A.A. (2014), *Geragogika między Scyllą a Charybdą*, [w:] A.A. Zych (red.), *Starość darem, zadaniem i wyzwaniem*, Sosnowiec – Dąbrowa Górnicza, s. 435–443.

A geragogical model of working with the elderly according to the concept M. Montessori

Key words: old age, old age support, geragogy, Maria Montessori pedagogy.

Abstract: The article is a presentation of a model of work with the elderly based on the principles of Maria Montessori pedagogy. The described model provides support for elderly people (also with cognitive deficits) not only in retaining maximum independence and highest possible level of intellectual functions, but also in their development through success-focused learning. Chosen elements adopted from Maria Montessori's pedagogy such as prepared environment, specific didactic materials, and teacher/companion enable the classes' participants to learn with joy, enjoying autonomy, respect and dignity.

Dane do korespondencji:

Dr Anna Gutowska

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk o Wychowaniu

Zakład Andragogiki i Gerontologii Społecznej

e-mail: annagc@o2.pl